

Manja Gorinšek

Ravne na Koroškem

UDK 398.33(497.4-16):811.163.6'276.3-053.5

Otroški jezik in ohranjanje slovenskega kulturnega izročila na Koroškem

V prispevku želim prikazati aktualnost zimske šege, in sicer tepežni dan (ki se praznuje 28. decembra) na mejnem in raznolikem območju Koroške (v Mežiški dolini in Podjuni). Na podlagi pogovorov sem pridobila informacijo, ali sodobni otroci še tepežkajo/otépajo/šápajo, kako doživljajo dan nedolžnih otrok ter predvsem, katere reke pri tem uporabljajo. Poleg tega želim poudariti, da, kljub temu da ima velik vpliv na ohranjanje domačega narečja in starih šeg starejša generacija, se védenje o narodovi kulturi in njeni oživitvi vse bolj prenaša tudi organizirano (javno) – na njeno (ne)ohranjenost vplivajo vzgojiteljice v vrtcih, učiteljice v šolah, kulturna društva, avdiovizualna sredstva itn.

otroški jezik, kultura, folklorno izročilo, Koroška, vzgoja

The paper describes the relevance of the winter custom of »beating day« (celebrated on 28th December) in the heterogeneous border area of Koroška/Carinthia, in the Mežica Valley and Podjuna. Through spoken questioning, information was obtained as to whether children are still »beaten«, what shape the day of »innocent children« takes and, above all, which sayings are still used. It should be emphasised that, in spite of the older generation having a great influence on the preservation of local dialect and old customs, knowledge about national culture and its revival is increasingly transmitted in an organised format, in which an important role is played by nursery teachers, school teachers, cultural societies, audio-visual resources and so on.

children's language, culture, folklore tradition, Koroška/Carinthia, upbringing

1 Uvod

Življenje v sodobni družbi je kompleksnejše kot kadarkoli v zgodovini, saj so na naše medsebojno vrednotenje odločilno posegli novi mediji, službene obveznosti, hlastanje po zmeraj več (znanja, ugleda, denarja) ter pomanjkanje časa za druženja. Tako je danes otrok razpet med sodobno tehnologijo in tradicionalnim ljudskim načinom življenja, ki so ga živeli naši predniki. Pri tem se poraja vprašanje, kaj današnji rod misli o slovenski slovstveni folklori in nacionalni kulturi, kako jo sprejema ali morda celo zavrača.

2 Prihodnost majhnega naroda

Na avstrijskem Koroškem je ključnega pomena **ohranjanje slovenskega jezika**, za kar se pripadniki narodnostnih manjšin že desetletja borijo v asimilaciji s prevladujočim jezikom večine, nemščino. Že od nekdaj je veljalo, da majhen narod nehote gleda velikega od spodaj navzgor, ga občuduje in želi posnemati. Zato se mu je še prevečkrat pripravljen podrediti. Seveda se ob tem ponuja priložnost, da majhnemu narodu uspe ohraniti kulturno identiteto. Anton Trstenjak (1992: 136) v zvezi s tem ponuja dve rešitvi: »[...] majhen narod mora biti ustvarjalen ali pa izgine v množici in senci velikih narodov; prav tako mora biti majhen narod složen, enoten kljub vsem različnostim, ali pa si že sam koplje jamo propada.« Zavedati se je treba, da slovenščina v javnosti v tem prostoru ni samoumevna, zato se je treba za njen obstoj še naprej boriti, jo gojiti v družini ter v raznih kulturnih društvih.

3 Ohranjanje narečja v družini

Prvi stik z jezikom se začne že zelo zgodaj, ko otrok prisluhne govoru, ki ga sliši pri ljudeh okoli sebe. Besede, ki prihajajo iz njegovih ust, so tiste, ki se jih je naučil s poslušanjem in so shranjene v njegovem spominu (Montessori 2009: 79). Kadar so prebivalci kakega kraja ponosni na svoje narečje, je to nekaj posebnega (Kotnik 1943: 8). V tem primeru se začne otroke vzgajati z domačo besedo, s sredstvom, ki je najprimernejše za utrjevanje povezave z okoljem. Ravnateljica dvojezične šole v Špetru, Živa Gruden (1997: 376), je zapisala: »Otrok skozi narečje pridobiva in utrjuje zavest pripadnosti domači skupnosti, medtem ko mu knjižni jezik odpira širša obzorja.« Ob predhodni rabi narečnega jezika je tudi učenje knjižne slovenščine lažje, želja po sporazumevanju pa večja.

4 Vstop v šolo in poustvarjanje folklornega izročila

Na žalost raba slovenščine na avstrijskem Koroškem pri otrocih opeša, ko prestopijo prag domače hiše (seveda, če starši z otroki še govorijo slovensko). Zavedati se je treba, da sodobni koroški otroci ne odraščajo v enojezičnem okolju z manjšinskim maternim jezikom, saj včasih celo družinski pogovorni jezik ni več prirojen materni jezik, ker sta starša različne narodnostne pripadnosti ali ker postaja večinski jezik vedno bolj dominanten (Zwitter 1994: 416). Tako je tudi **stopnja jezikovne kompetence** ob vstopu v dvo- ali večjezični vrtec oz. v ljudsko šolo¹ med otroki različna. Nekateri doma še govorijo slovensko narečje, pri drugih je narečna kompetenca zgolj pasivna, spet tretji poznajo samo nemščino.

Na tem mestu prevzame pomembno vlogo **učitelj**, saj sestavi učni načrt na podlagi znanja otrok in lastnih prioritet, kar poudarja tudi Monika Govekar (1995: 70): »Vsebine iz učnih načrtov nacionalnih predmetov so lahko le mrtve točke na papirju, če učitelju ni mar za nacionalno vzgojo, s katero bi lahko pri učencih razvijal nacionalno zavest in identiteto.« Otrok odkriva s poznavanjem domačega kraja, lastne kulture in nacionalne tradicije tudi raznolikosti drugih kultur.

Med drugim del šolskih dejavnosti sestavljajo otroške izštevance, rime, uganke, besedne igre, pravljice, šege itn., ki so del kulturne dediščine in se prenašajo iz generacije v generacijo. Cilj je otroku približati **vrednote folklornega izročila** in jih predstaviti na čim bolj igriv in efektiven način. Pri tem pogosto prihaja do raznih vprašanj. Mojca Kmetec (2010: 39) meni, da problem ni toliko v zastavljenih učnih načrtih, temveč v znanju in usposobljenosti učiteljev za posredovanje folklornega izročila. Sprašuje se, kako bi v šoli čim bolj kreativno in učinkovito ohranjali in negovali otroško folklorno izročilo. Razmisliti je treba tudi o produktivnosti dela v ljudskih šolah, ki jih obiskujejo otroci z različnim znanjem slovenščine. Pouk se prilagaja šibkejšim, zato tisti z dobrim znanjem jezika napredujejo počasneje. Imajo pa tudi možnost, da se priključijo pevskim zborom, gledališkim skupinam, obišejo razne kulturne prireditve idr. ter se tako izpopolnjujejo. Poleg tega sta pogovarjanje in **stik z drugimi otroki v neformalnem okolju** socialno zadovoljiva in zelo dobrodošla interakcija.

1 Pravna osnova za dvojezično vzgojo in izobraževanje v območju veljavnosti manjšinskega šolskega zakona za Koroško je avstrijska državna pogodba.

5 Tepežni dan, otépanje, šapanje

Prastara zimska šega, ki je znana skoraj vsem indoevropskim narodom in je bila v predkrščanski dobi izrazito magično, čarodejno dejanje, je povezana z otroškim cerkvenim praznikom nedolžnih otrok, ki se praznuje 28. decembra² (Zablatnik 1984: 38–40). Sloni na evangelijskem poročilu in obuja žalostni dogodek, kako je kralj Herod ukazal pomoriti v Betlehemu in okolici vse dvoletne in mlajše dečke (predvidevajo, da jih je bilo okoli 20), ko se trije kralji niso vrnili k njemu, ob tem pa se je zbal novorojenega kralja – Kristusa (Germ 1998: 121).

Tradicionalni pojav je razširjen po vseh slovenskih pokrajinah, le Goriška in Beneška Slovenija ga ne poznata. God nedolžnih otrok poznajo pod imeni *ròdivanje*, *otročje*, *pámet(i)va*, *herodeževo*, *tepežni dan*, *tepežka*, *tepežnica*, *otepov(i)ca*, *otepnica*. Koroški izrazi za tepežkanje so *otepanje*, *šapanje* in *otročje* (Kuret 1989: 407, 415).

Na ta dan se po stari navadi zbere skupina otrok, vsak gre s svojo šibo³ ali vejo od hiše do hiše, otepe odrasle ter jim vošči zdravje in dolgo življenje. Večina odraslih se otrok razveseli, saj jih »rešijo« hudega, kakor so se nekoč »rešili« duš prednikov, da jim niso škodovali, ampak so jih blagoslovili. Odrasli jih v zahvalo obdarijo z bombončki, sadjem in denarjem. Otroci z darovi odhitijo naprej, čas za tepežkanje imajo le do 12. ure, saj pravijo, da jih bodo vrgli v peč, če pridejo pozneje.

V kratkem empiričnem delu bom ob primerih prikazala (ne)živost šege v mejnem okolju. O tej temi sem se pogovarjala s koroškimi otroki (starimi od 5 do 10 let) iz Mežiške doline in Podjune. V tepežnicah nekaterih otrok je izrazita verska nota, kar kaže na versko pripadnost in vzgojo v družini.

5.1 Reki otrok,⁴ zbrani v Mežiški dolini

Različice rekov brez verske note:

Rešte se, rešte se starega leta,
(veselte, veselte se novega leta),
da bote zdravi, veseli
še dougo živeli.

Rešte se, rešte,
pa žakel odvežite,
če mislite kaj dat,
jəz nimam cajta što stat.

Rešte se, rešte,
žakel odvežite,
nəter poglejte,
pa səno vən dajte.

Različice rekov z versko noto:

Rešte se, rešte (se) starega leta,
da bote zdravi, veseli,
pa (da bote) dougo živeli,
ko bote umrli/po smrti,
pa u nebesa prəšli.

Rešte se, rešte,
da bote dougo živeli,
pa u nebiese prəšli.

Veselte, veselte se novega leta,
Jezus, Marija vam srečo obeta/prinaša,
usmiljeni Jezus vam krono/roko poda,
Devica Marija u nebese pelja.

-
- 2 Tepežkanje se ne izvaja povsod ob istem času, saj je bila šega od nekdaj povezana z novim letom, ki so ga začeli različno. V srednji Evropi je za začetek novega leta dolgo veljal božič, zato je šega vezana na božični čas.
 - 3 Udarec s šibo/palico življenja (nem. Lebensrute) naj bi prinesel rodovitnost, posredoval naj bi življenjsko moč. Kakor ugotavlja narodopisec Mannhardt, so prvotno tepežkali predvsem doraščajoči fantje in odrasli moške, udarci pa so bili namenjeni ženskam, samicam domačih živali in sadnemu drevju (Zablatnik 1984: 39).
 - 4 Gre za poenostavljen zapis govorenega besedila, dodan je znak za polglasnik (ə).

5.2 Reki otrok, zbrani v Podjuni

Različice rekov brez verske note:

Šip šap,
kvobaso pa krap.

Rešte se, rešte se
h novemu letu,
da bote zdravi, veseli vse leto!

Različice rekov z versko noto:

Rešite, rešite se k novemu letu,
zdravi, vesevi pa po še vse leto,
Marija Devica vam krono podē,
usmiljeni Jezus u nebese pelē.

Šip šap, šip šap,
zdrau bodte, doug živate,
pa enkrat u nebeso pridete.

Šibe so spletene,
za može in za žene,
danes je otroški dan,
reši, reši se kristjan!

Na podlagi pogovorov, ki sem jih opravila z otroki v Mežiški dolini in Podjuni, lahko sklenemo, da je tepežkanje še vedno zelo živa šega v tem prostoru. Večina otrok je takoj vedela, o čem je govora: »A otepanje misliš? Poznamo ja, to je takrat, ko bice pa dedije tepeš po riti, pa ti morjo dat gnar.« Otroci še vedno radi hodijo od hiše do hiše ter ljudem želijo, da pozabijo na vse, kar je bilo hudega v starem letu, v novem pa naj bo veliko zdravja, sreče, veselja in nebeškega zveličanja. Pa tudi denarja. Na žalost je le-ta še vedno glavni motiv, da odidejo od doma zarana, kar se odraža v pripovedih otrok: »Sn vejko vkup dobu.«; »Enbart sn dvesto našapo.«; »Ko smo mi šli otepat, so pa eni dali dvajset, eni pětnejst, eni deset al pa pet. Pol smo pa doma šteli, je bvo pa neki čez sto eurov ž.« Micka Opetnik iz Konovec pojasnjuje izbiro jezika na ta dan: »Je pač tako, da polovica otrok šapa, oziroma pri nas rečemo otiapa (otepa), v slovenščini, polovica pa v nemščini.«

Naj zaključim s pozitivno mislijo koroškega narodopisca dr. Pavla Zablatnika v upanju, da bo narod tudi na avstrijskem Koroškem še naprej skrbel za svoje zaklade: »In vendar se je našemu življu ohranilo še dosti šeg in navad, ki še nadalje izžarevajo svoj čar in so vredne nadaljnje gojitve.«

Literatura

- GERM, Herman (ur.), 1998: *Podjuna, Rož, Zilja*. Celovec: Strokovno pedagoško združenje.
- GOVEKAR, Monika, 1995: Pomen nacionalne vzgoje v šolstvu na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. *Šolska kronika* 28/4. 70–77.
- GRUDEN, Živa, 1997: Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu. *Traditiones* 26. 375–378.
- KMETEC, Mojca, 2010: Šola kot prostor za ohranjanje in negovanje otroškega ljudskega izročila. *Glasba v šoli in vrtcu* 15/1. 38–41.
- KOTNIK, France, 1943: *Slovenske starosvetnosti*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca.
- KURET, Niko, 1989: *Praznično leto Slovencev II*. Ljubljana: Družina.
- MONTESSORI, Maria, 2009: *Skrivnost otroštva*. Ljubljana: Uršulinski zavod za vzgojo, izobraževanje in kulturo.
- TRSTENJAK, Anton, RINGEL, Erwin, 1992: *O slovenskem človeku in koroški duši*. Celovec: Mohorjeva družba.
- ZABLATNIK, Pavle, 1984: *Čar letnih časov v ljudskih šegah na Koroškem*. Celovec: Mohorjeva založba.
- ZWITTER, Franci, 1994: Multikulturalnost kot podlaga otroške vzgoje v prostoru Alpe-Jadran. Študijski center Nedžža. *Otroški jezik in manjšine*. Špeter: Lipa. 415–418.